

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни
«МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ»
(ОК.4)
*обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти***

Галузь знань – 08 Право

Спеціальність – 081 Право

**за темою
ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.2022 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2022 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 26.09.2022 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 21.09.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ (*протокол від
29.08.2022 № 6*)

Розробники:

Доцентка кафедри українознавства факультету № 2 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидатка філол. наук,
доцентка – **Перцева В. А.**

Рецензенти:

1. Доцентка кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національної
академії Національної гвардії України, кандидатка філологічних наук,
доцентка – **Чупринова Н. Ю.**
2. Завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук,
професор – **Чорний І. В.**

План

1. Поняття «наукова публікація». Методи компресії.
2. План наукового тексту
3. Реферування як поширений жанр опрацювання наукової літератури
4. Особливості конспектування
5. Анотування наукового джерела. Мовні стандарти для складання анотації
6. Тезування наукових текстів
7. Рецензія та відгук

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / уклад. Чорний І.В., Перцева В.А., Голопич І.М. Харків, ХНУВС, 2019.
2. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю : Практикум : навчальний посібник / уклад. І. М. Голопич, О. Б. Оверчук, В. А. Перцева. Харків : ХНУВС, 2021. 218 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
4. Селігей П. О. Український науковий текст : проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 36 с.

ПОНЯТТЯ «НАУКОВА ПУБЛІКАЦІЯ» МЕТОДИ КОМПРЕСІЇ

Результати наукових досліджень оприлюднюються у вигляді різних видів публікацій. Це свідчить про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми (особливе значення мають індивідуальні публікації, роботи в співавторстві потребують додаткових роз'яснень). Публікації відображають основний зміст, новизну наукового дослідження і фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи в цілому. Крім того, публікації забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання і передають індивідуальний результат у загальне надбання.

Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукових результатів, які повинні бути належним чином оформлені. Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з джерелами наукової інформації, що вимагає володіння методами компресії. Сьогодні компресія здатна зіграти важливу роль в організації наукової діяльності. Це пов'язано з тим, що великі обсяги інформації важко сприймати без скорочення й структурування.

Компресія – це основний вид трансформації тексту, у результаті якого із вихідних текстів за допомогою вилучення надлишкових елементів висловлювання, елементів, що можна відновити із контексту та позамовної ситуації, а також шляхом використання більш компактних конструкцій можна побудувати наукові тексти нових жанрів. Для цього необхідно чітко

розуміння змісту наукового тексту й технології змістовного зв'язку частин тексту між собою (*див. розділ 6*).

Отже, компресія базується на виділенні основної інформації в змісті. Для цього використовуються ключові слова й спеціальні стандартні вирази (кліше), вибір яких розкриває й відображає структуру першоджерела й результатом виступає поява згорнутої конструкції зі збереженням обсягу необхідної інформації.

Для цього *необхідно*:

- ✓ вилучити найменш інформативні частини тексту;
- ✓ трансформувати решту тексту за допомогою:
- вилучення засобів «текстової ілюстрації»: прикладів, аналогій, уточнень, пояснень;
- заміни наявних у першоджерелі мовних засобів більш «компактними», синонімічними: замість кількох простих речень – одне складне; замість низки однорідних членів – узагальнююче слово.

Найпоширенішими *різнovidами компресії* є: план, реферат, конспект, анотація, тези.

ПЛАН НАУКОВОГО ТЕКСТУ

План наукового тексту – це короткий запис, що окреслює послідовність викладу думки, розкриває зміст тексту й відновлює його в пам'яті. За допомогою плану узагальнюють і «згортають» інформацію наукового джерела, розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, якого висновку доходить автор тексту.

Важливі **ознаки плану** – чіткість, логічність, наочність і лаконічність у формулюванні пунктів. Складають план наукового тексту з урахуванням таких загальноприйнятих **принципів**:

- ✓ встановлення структури тексту (вступ, основна частина, висновки, додатки);
- ✓ з'ясування важливих питань у межах кожної частини (виокремлювати в тексті головні думки);
- ✓ формулювання пунктів і підпунктів плану (перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту).

Плани бувають декількох типів:

- ✓ за *інформаційною наповнюваністю*:
- **простий** (перелічують основні мікротеми тексту);
- **складний** (поруч з основними є додаткові запитання);
- ✓ за *мовним оформленням*:
- **питальний** (складають за допомогою питальних речень, які розкривають проблематику тексту в логічній послідовності);
- **номінативний** (послугуються називними реченнями, у яких головний член, виражений іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка);
- **цитатний** (як пункти плану використовують речення з тексту);
- **тезовий** (сформульоване основне положення абзацу, його мікротема).

Оформлення результатів наукової діяльності у вигляді плану надзвичайно важливе для розвитку навичок чіткого формулювання думок. Тут потрібна виняткова точність, дуже вдумливий підхід до підбору кожного слова. Вдало складений план говорить про вміння аналізувати текст.

РЕФЕРУВАННЯ ЯК ПОШИРЕНИЙ ЖАНР ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Реферат – це стислий виклад (перед аудиторією або в письмовій формі) результатів самостійно проведених наукових досліджень.

Реферат як жанр наукової літератури має свої **особливості**:

- ✓ інформативність;
- ✓ зрозумілість;
- ✓ стислість;
- ✓ відсутність розгорнутих міркувань та суб'єктивних оцінок;
- ✓ новизна;
- ✓ конкретність;
- ✓ чіткість;
- ✓ проблемно-пошуковий характер;
- ✓ використання основних способів реферативного викладу

тексту:

- **цитування** – дослівне відтворення фрагментів першоджерела;
- **пЕРЕФРАЗУВАННЯ** – часткова зміна (скорочення, об'єднання, заміна) окремих фрагментів тексту першоджерела;
- **пропущення** (слова/словосполучення, наприклад: *ця стаття, таким чином, відповідно, наприклад, зокрема* без спотворення змісту);
- **заміщення** – заміна фрагмента тексту (речення, його частини, слова), якщо це не спотворює зміст документа. Цей спосіб використовується, якщо в реферат вставляються речення зі словами: *такі, подібні, вищезазначені, розглянуті раніше* тощо, значення яких необхідно розкрити, інакше зміст не буде зрозумілим читачеві.

Для **мовних особливостей наукового реферату** характерними є:

- ✓ переважне використання простих речень;
- ✓ вживання прикметникових і дієприкметникових зворотів, однорідних членів речення;
- ✓ широке використання пасивних конструкцій.

У мові реферату максимально виражена тенденція (взагалі властива мові всіх жанрів наукової літератури) до переважного використання іменників, а також зростання числа дієслів із загальним значенням, наприклад, *вважати, розглядати, описувати, аналізувати*.

Синтаксис реферату характеризується одноманітністю. Матеріал подається не в розвитку, а в статистиці. Тому в його тексті переважають узагальнення й перерахування, яке пов'язане з наявністю паралельних конструкцій й однорідних членів речення. У рефераті точні дати замінюють на періоди, конкретні імена – на назви наукових шкіл і напрямів тощо. Інформативність такого тексту набагато вище, ніж інформативність

першоджерела. Зважаючи на це, можна виокремити специфічні мовні кліше, які доречно використовувати під час наукового реферування.

Наукові реферати розподіляють за кількома параметрами:

- ✓ за кількістю реферованих джерел:
 - **монографічні** (складені за одним науковим джерелом);
 - **оглядові** (підготовлені за кількома науковими джерелами однієї тематики);
- ✓ за читацьким призначенням:
 - **загальні** (містять виклад змісту джерела загалом та розраховані на широке коло читачів);
 - **спеціалізовані** (містять виклад змісту джерела, орієнтованого на фахівців відповідної галузі знань);
- ✓ за кількістю укладачів:
 - **автореферати** (готуються самим автором);
 - **галузеві** (складені спеціалістами тієї галузі знань, до якої належить рефероване наукове джерело);
 - **рекомендаційні** (підготовлені професійними референтами, зокрема перекладачами-референтами).

Композиційно текст наукового реферату переважно складається з таких логічно пов'язаних *структурних елементів*:

1. титульний лист;
2. вступ (доводить актуальність теми/проблеми);
3. основна частина (містить короткий огляд і критичну оцінку наукових праць, їхнє порівняння, аргументацію найвагоміших положень);
4. висновки про можливість використання розглянутих результатів у фундаментальних чи прикладних дослідженнях;
5. список використаної літератури;
6. додатки, якщо вони полегшують розуміння роботи.

Рекомендований *обсяг* реферату – 10-12 друкованих сторінок (0,5 друкованого аркуша).

Автореферат – короткий письмовий виклад наукового твору самим автором, найчастіше – автореферат дисертації. Призначення автореферату – ознайомити наукових працівників із методикою дослідження, результатами й основними висновками дисертації. Автореферат виступає також предметом реакції фахівців певної галузі знання, підготовки ними відгуків, у яких визначено оцінку роботи.

Автореферат має *три частини*: загальну характеристику наукового дослідження, виклад змісту розділів роботи, висновки.

У *загальній характеристиці* роботи з абзаців зазначають:

- ✓ актуальність теми дослідження;
- ✓ зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами;
- ✓ мету й завдання дослідження;
- ✓ об'єкт дослідження;
- ✓ предмет дисертаційної роботи;
- ✓ методи досліджень, вірогідність і обґрунтованість результатів;

- ✓ наукову новизну дисертації;
- ✓ практичну значимість роботи;
- ✓ особистий внесок автора;
- ✓ апробацію результатів дисертації;
- ✓ публікації;
- ✓ структуру дисертації.

Короткий *зміст роботи* часто викладають за розділами дисертації. В основній частині автореферату доцільно виділити й докладно подати зміст теоретичної (аналітичної), методологічної (методичної), прикладної (практичної, експериментальної) частин дисертаційної роботи. В авторефераті дають коротку оцінку новизни результатів, отриманих у дисертаційній роботі. *Висновки* містять 7-9 докладних загальних висновків за результатами роботи.

Наприкінці автореферату наводять опубліковані в наукових виданнях роботи здобувача за темою дисертації, що відбивають основні наукові результати дисертаційної роботи.

Вимоги до автореферату

- ✓ має розкривати зміст дисертації й не повинен містити інформацію, що не стосується дисертації;
- ✓ повинен відбивати найістотніше, уникати деталей, що можуть скласти неправильне уявлення про зміст дисертаційної роботи;
- ✓ повинен відповідати прийнятій в науковому товаристві структурі викладення, а текст має бути написаний зрозуміло;
- ✓ обсяг автореферату має бути не менше 1,3 авторського аркуша й не перевищувати 1,9 авторського аркуша для докторської дисертації і, відповідно, 0,7-0,9 авторського аркуша для кандидатської дисертації (друк через 1,5 інтервали з розміщенням до 40 рядків на сторінці);
- ✓ повинен бути виготовлений друкованим способом у вигляді брошури тиражем 100 екземплярів, форматом 145x215 мм із друком тексту на обох боках аркуша.

Структура автореферату повинна відповідати вступу дисертації, її кваліфікаційним ознакам.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСПЕКТУВАННЯ

У роботі з текстами досить часто дослідникові треба вдаватися до конспектування, яке акцентує увагу на короткому, але точному відбитті тексту. **Конспектування** – універсальна форма запису першоджерела, що допомагає відпрацювати вміння лаконічно й чітко викласти зміст власними словами, у разі потреби його відновити, доповнити, аргументувати, вибрати лаконічну форму, обдумати прочитаний матеріал.

Отже, конспект – це самостійний вторинний текст, що слугує для збереження основного змісту роботи.

Характерними **ознаками конспекту** наукового тексту є:

- ✓ чіткість;
- ✓ стислість;

- ✓ суб'єктивність (індивідуальний відбір інформації);
- ✓ внутрішня логіка викладення;
- ✓ переконливість;
- ✓ наявність прикладів, фактів, доказів;
- ✓ використання скорочених слів, аббревіатур;
- ✓ змістовна й структурна цілісність.

Види конспекту:

- ✓ за обсягом: стислий, докладний, змішаний;
- ✓ за ступенем відповідності першоджерелу: інтегральний та вибіркоковий;
- ✓ за кількістю опрацьованих джерел: монографічний або оглядовий;
- ✓ залежно від ступеня компресії: конспект-план, вільний конспект, текстуальний конспект.

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а **докладний** (розгорнутий) – містить відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій.

Конспект-план записується за попередньо складеним планом статті, книжки, лекції. Кожному питанню такого плану відповідає певна частина конспекту, але якщо пункт зрозумілий, то він детально не розкривається. Якість такого конспекту цілком залежить від якості складеного плану. Він лаконічний, простий за своєю формою, але за ним не завжди легко вдається відтворити прочитане, почуте.

Текстуальний конспект – це конспект, створений переважно з цитат, це джерело дослівних висловлювань автора. Текстуальні виписки можуть бути пов'язані між собою низкою логічних переходів, супроводжуватися планом і включати окремі тези у викладі особи, що конспектує. Цей конспект доцільно використовувати під час опрацювання наукових праць.

Вільний конспект – це поєднання виписок, цитат, тез. Він вимагає уміння самостійно чітко й лаконічно формулювати основні положення, для нього необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий і активний запас слів, уміння використовувати всі типи запису: плани, тези, виписки, цитати.

Тематичний конспект укладається на одну тему, але за декількома джерелами. Специфіка такого конспекту полягає в тому, що, розробляючи певну тему за низкою праць, він може не показувати зміст кожного з них загалом. Тематичне конспектування дозволяє всебічно розглянути й проаналізувати різні точки зору на одне й теж питання.

Під **опорним конспектом** розуміють систему опорних сигналів, що мають структурний зв'язок, це наочна конструкція, яка заміщає систему значень, понять, ідей як взаємозалежних елементів.

Для конспектування, як і реферування, доречно використовувати такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідь, міркування.

Опис використовується, коли необхідно описати певне явище або процес, викласти нову інформацію.

Розповідь доречно застосовувати, звертаючись до хронологічного викладу фактів.

Міркування передбачає залучення до конспекту власних роздумів із питань, які розглядаються. Особлива увага у такому конспекті приділяється структуруванню обробленого матеріалу, побудові логічних схем, за якими чітко виступають набуті дослідником знання. Такий конспект слугує фундаментом для підготовки наукової доповіді, написання статей тощо.

За своїм обсягом будь-який конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту. Правильно написаний конспект складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що в сукупності являє собою короткий письмовий виклад змісту наукового джерела.

Зазвичай **процес конспектування** складається з двох етапів:

1. змістовна орієнтація й планування:
 - а) структурно-змістовний аналіз тексту джерела;
 - б) визначення й фіксація на папері плану/програми розроблюваного конспекту;
2. реалізація розробленого плану/програми:
 - а) відбір інформації для конспекту в суворій відповідності до визначеного плану;
 - б) коректна компресія відібраної інформації;
 - в) запис опрацьованої інформації в лаконічній та зручній формі.

Пам'ятаймо, не варто конспектувати під час першого прочитання наукового тексту. Доцільніше спочатку одержати загальне уявлення про твір загалом. Після цього (під час повторного читання) конспектувати, головну увагу звертаючи на ключові слова, так звані інформаційно-сміслові центри.

У конспекті наукового тексту використовують умовні позначення. **Умовні позначення** – це специфічна термінологія, вживана в науковій роботі, певні скорочення. Якщо такі терміни в науковому тексті повторюються менше ніж три рази, їх пояснення подають під час першого згадування. Якщо ж повторюються частіше, аніж тричі, варто подавати пояснення їх значення перед вступом наукової роботи. Перелік умовних позначень доречно друкувати у вигляді двох колонок, де ліворуч за алфавітом подається скорочення, а праворуч – його детальне пояснення.

АНОТУВАННЯ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

Анотація – це коротка характеристика змісту тексту. Анотація подає загальне уявлення про зміст першоджерела, не розкриваючи подробиць змісту. У ній наводяться найважливіші питання роботи, викладається її зміст і дається оцінка.

Від інших різновидів компресії анотацію відрізняють такі **ознаки**:

- ✓ максимальна компактність (до 500 друкованих знаків);
- ✓ логічний і максимально об'єктивний виклад матеріалу;
- ✓ високий рівень узагальнення інформації, яка представлена в першоджерелі;

- ✓ конкретність, у разі необхідності – з посиланням на факти, імена, дати тощо;
- ✓ повнота й стереотипність синтаксичної структури;
- ✓ наявність книжкової лексики й велика кількість термінів;
- ✓ наявність внутрішньої логічної композиції, що може відрізнятися від композиції анотованого першоджерела.

Найпоширенішою *помилкою під час складання наукової анотації* є її надлишковість, що виникає переважно у разі повторення інформації, використанні зайвих фраз, вставних слів, складних підрядних конструкцій.

Отже, анотація наукової літератури є специфічним синкретичним текстом, що дозволяє дослідникові скласти достатнє й досить об'єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію й у такий спосіб допомагає знайти та відібрати необхідне.

Анотація виконує три основні *функції*: **сигнальну** (подається важлива інформація про джерело, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці); **пошукову** (анотація використовується в інформаційно-пошукових, зокрема, автоматизованих системах, для пошуку конкретних документів); **інформативну** (допомагає зорієнтуватися в безперервному потоці публікацій й отримати можливість усвідомити свої інформаційні потреби).

За різними параметрами виокремлюються декілька **видів анотацій**:

- ✓ *за змістом і цільовим призначенням*: довідкові (описові, інформаційні) й рекомендаційні;
- ✓ *за повнотою охоплення змісту анотованого першоджерела*: загальні й спеціалізовані (аналітичні);
- ✓ *за кількістю анотованих джерел*: монографічні й групові;
- ✓ *за обсягом та глибиною*: пояснювальні, описові та реферативні.

Довідкова анотація уточнює заголовок (якщо він нечіткий /неконкретний) і повідомляє відомості про автора, зміст, жанр та особливості документа, що відсутні в бібліографічному описі. Така анотація не критикує, не оцінює, проте надає необхідну інформацію.

Рекомендаційна анотація покликана активно пропагувати, зацікавлювати, переконувати в доцільності прочитання документа, тому в ній є дидактична спрямованість, методичні рекомендації й поради. Зазвичай рекомендаційна анотація містить досить критичну оцінку. В ній йде мова про наукову значущість твору. Це незвичайна оцінка. Це пошук аргументів, які повинні переконати читачів ознайомитися з роботою, або навпаки. Рекомендаційна анотація набагато складніше, ніж довідкова.

Загальна анотація характеризує наукову роботу загалом й зазвичай укладається для широкої аудиторії. Вона фокусується на презентації певної наукової ідеї й основних способів її реалізації в тексті.

Аналітична анотація розкриває лише окремий фрагмент (частину) змісту наукового тексту.

Монографічна анотація складається на одне джерело. **Групова** – об'єднує кілька близьких за змістом (або жанром) джерел, що дає змогу

показати в них загальне й особливе.

Пояснювальні анотації лише розкривають недостатньо інформативний заголовок наукового джерела.

Описові анотації дають узагальнену характеристику змісту первинного документа й подають перелік основних тем, що в ньому відзеркалено.

Реферативні анотації не тільки подають перелік основних тем, а й розкривають їх зміст. Вони відповідають на два запитання: «*Про що повідомляється в тексті?*» і «*Що саме з цього приводу повідомляється?*».

Принципи **композиційного рішення** мають уніфікований характер для усього корпусу анотацій наукових видань.

Отже, у тексті анотації будь-якого наукового джерела повинні бути зазначені змістовно-цільові характеристики видання й опис аудиторії, якій його призначено. Комбінація цих аргументів у межах кожної конкретної анотації варіюється.

Від інших різновидів наукової компресії анотацію *відрізняють*:

- по-перше, обов'язкова *вказівка на новизну анованого джерела* в порівнянні з іншими, близькими за тематикою й цільовим призначенням;
- по-друге, *відсутність цитування* й будь-яких змістовних фрагментів оригіналу;
- по-третє, *використання стандартних формулювань та мовних кліше*.

Пам'ятаймо! Показниками рівня анотації є: якість і точність інформації про першоджерело; логічне її оформлення; відповідність чинним мовним нормам; обмежений обсяг.

ТЕЗУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Тези – це короткий науковий текст, у якому викладені основні результати дослідницької роботи (ті результати, про які автор хоче повідомити науковому товариству, тобто найяскравіші, найістотніші), а також методологія (шляхи й способи) їх отримання. Кожна монографія, наукова стаття, доповідь являють собою логічно пов'язані твердження, які в тексті зазвичай супроводжуються обґрунтуваннями, доказами, поясненнями, описами. Якщо ж вичленувати з тексту основні твердження або положення, ми отримаємо те, що називають тезами. Іншими словами, тези мають характер короткої стверджувальної думки або висновку виявлених наукових фактів.

Від інших різновидів наукової компресії тези відрізняють такі **ознаки**:

- ✓ актуальність (відповідність сучасним вимогам науки, чинному законодавству);
- ✓ інноваційність та проблемність тематики;
- ✓ стислість;
- ✓ інформативність (максимальна насиченість змістом, що дає уявлення про результати дослідження й не містить загальних міркувань);
- ✓ комунікативна доступність;

- ✓ логічність і чіткість формулювань (автор не повинен допускати двозначності);
- ✓ максимальна узагальненість;
- ✓ комбінування в тексті послідовного причинно-наслідкового з'єднання з індуктивною або дедуктивною підрядністю;
- ✓ наявність нормативної змістовно-композиційної структури;
- ✓ відсутність у тексті деталей, пояснень, цитат, ілюстрацій.

Функціональне призначення тез досить багатозначне.

Насамперед, вони виступають *засобами презентації результатів наукового дослідження*, покликані допомогти іншим дослідникам краще зрозуміти зміст вашого дослідження, оцінити науковість і правдивість отриманих результатів

По-друге, завдяки своїй стислості тези допомагають у процесі побудови теорії, оскільки є *узагальненням певного наукового дослідження*.

Також тези можуть відігравати роль засобів своєї інституціоналізації отриманого знання, оскільки в їхньому змісті дається оцінка того, що вже зроблено, і того, що ще треба зробити.

Нарешті, виступ із тезами на конференції являє собою процес не тільки оповіщення наукового товариства про нові отримані результати, а й перевірки їх якості й корисності *колективним інтелектом*.

Наукові тези поділяють за кількома параметрами:

- ✓ *за формою твердження* (прості, складні, розгорнуті);
- ✓ *за авторством* (написані з використанням публікацій іншого автора, написані на підставі власних наукових праць);
- ✓ *за формою презентації* (тези з доповіддю, тези з публікацією);
- ✓ *за місцем презентації* (міжнародні конференції, семінари, журнали);
- ✓ *за процедурою написання* (написані до підготовки основної наукової роботи, написані після підготовки основної наукової роботи);
- ✓ *за структурою* (експериментальні, оглядові, підсумкові);
- ✓ *за стилем викладання* (дієслівні та номінативні);
- ✓ *за змістом* (первинні (оригінальні) й вторинні).

Прості тези відбивають зміст основних частин роботи й містять лише категоричні твердження або заперечення її положень.

Складні тези містять не лише твердження, але й коротке пояснення висунутих автором положень, обґрунтування висловлюваних думок.

Розгорнуті тези містять аналіз причин досліджуваних процесів і явищ.

Основна складність у написанні тез, написаних **за вже наявним матеріалом** (стаття чи доповідь), полягає в необхідності значного зменшення обсягу друкованого тексту з максимальним збереженням його змісту. Читаючи текст, його необхідно розбити на декілька уривків, з кожного виділяючи найважливіше за змістом. Якщо ж автор спочатку пише тези, а згодом розширює їх до розмірів статті, він не має до кінця сформованого уявлення про питання чи проблему, яким присвячені тези. Опрацювання ідеї починається вже під час написання тез. Через це авторів

слід довести до наукової спільноти різні аспекти своєї роботи, послідовно вводячи її в суть проблеми.

Оглядові тези окреслюють актуальність теми та деякі власні думки автора на зазначену проблему. **Підсумкові тези** стисло описують зміст проведених досліджень та отримані результати. **Експериментальні** – зазвичай присвячують порівнянню нової методики з уже наявними, обов’язково аналізуючи її переваги та обмеження.

Тези дієслівної структури найбільш популярні серед науковців. Вони виглядають як короткий науковий опис і складаються переважно з дієслівних присудків. **Номінативні тези** характеризуються відсутністю дієслівних присудків, відрізняються лаконічною фіксацією наукової інформації. Тези номінативного типу можуть починатися такими мовними формами: *відомо, що; слід зазначити, що; передбачається, що; фахівці ставлять своїм завданням...*

Оригінальні тези створюють як первинний текст. Вони можуть бути ключовими елементами майбутньої наукової розвідки або стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції. Отже, їх призначення – зорієнтувати читача у змісті наукового тексту. **Вторинні тези** слугують для виділення основної інформації під час читання; їх призначення – створити модель змісту наукового тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг таких тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

Тези мають чітко **регламентовану структуру**, у якій виокремлюють такі складові:

1. преамбула (1-2 тези);
2. основний виклад (3-6 тез);
3. висновок (1-2 тези).

Нормою тез, на відміну від інших різновидів наукової компресії, є максимальна стислість **преамбули**. Преамбула вводить у проблематику, містить обґрунтування її актуальності, певні факти про предмет дослідження. Зазвичай у преамбулі тез треба відповісти на питання: *«Що досліджувалось автором?»*

Також необхідно позначити в преамбулі наукову новизну дослідження, проте розписувати важливість і значущість проблеми в тезах не потрібно.

Отже, уся викладена у вступі інформація зазвичай не має істотної наукової валентності, і її презентація здійснюється за принципом мінімальної відповідності.

Основний виклад містить декілька тез, які складають предметно-логічне ціле, об’єднане загальною ідеєю. Ця ідея має бути заздалегідь відбита вже в заголовку. Вимоги до **заголовка** тез: стислість, місткість, закінченість. Типовими **помилками** під час формулювання заголовків тез є:

- ✓ зайва деталізація у характеристиці об’єкту дослідження;
- ✓ відсутність інформації про сферу застосування описаного дослідження;
- ✓ наявність етимологічних або змістовних помилок;

- ✓ використання багатозначних слів, слів-омонімів.

Отже, позначивши актуальність дослідження, об'єкт дослідження, сутність дослідження (методи, вибірку, етапи дослідження) можна переходити безпосередньо до результатів проведеної роботи. Цей пункт повинен бути об'ємним і займати понад 50% тексту тез.

Усі речення об'єднуються в єдиний текст, що повинен дати відповідь на питання – «Як проблема досліджувалась?» Тези основної частини іноді можна залишити у вигляді окремих пунктів, але найчастіше – їх редагують і надають цілісності. Взаємозв'язки в межах основної частини тез можуть здійснюватись за принципом причинно-наслідкової послідовності. Проте в тезах має чітко простежуватись чітка логіка викладення інформації, їм не властива варіативність, яка ускладнює мислення.

Закінчити тези потрібно узагальненою характеристикою результатів дослідження. Тобто, підсумовуючи все написане, автор повинен відповісти на питання – «Які результати отримано?». Якщо обсяг тез – 2-3 сторінки, то бібліографія не повинна перевищувати 5 пунктів.

Отже, схематично *структура* наукових тез має такий вигляд:

«теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспективи».

До тез більше, ніж до інших жанрів наукового стилю, застосовуються суворі **вимоги** стилістичної чистоти й однорідності мовлення:

- ✓ у тезах неприпустимо використання емоційно-експресивних епітетів, метафор, перифрази, інверсій;
- ✓ термінологічна однозначність;
- ✓ відсутність розмовних слів і словосполук, що використовуються в усній мові;
- ✓ перевага вставних конструкцій замість прямих тверджень.

Вимоги щодо **оформлення тез** виконувати потрібно точно, порушення в оформленні суттєво ускладнюють роботу над збірником тез і можуть бути підставою для відмови в публікації. Обов'язковими *елементами* тез є заголовок, прізвища авторів, назви та адреси організацій, де вони працюють.

За результатами розгляду тез доповідей організаційний комітет ухвалює рішення про їх внесення в програму роботи конференції та публікацію у збірнику матеріалів конференції.

РЕЦЕНЗІЯ ТА ВІДГУК

Одним із різновидів наукової компресії є **рецензія** – відгук, критична оцінка наукового твору або дисертаційного дослідження. Рецензія належить до вторинних наукових текстів, що поширюють серед науковців інформацію про нові досягнення.

До того ж рецензія – науково-критичний текст. Її завдання як критичного тексту визначається двома основними змістовними компонентами:

- ✓ обговорення, критичний огляд;
- ✓ оцінка первинного тексту, спрямована на досягнення його правильної інтерпретації.

Текстові *функції рецензії*:

- ✓ **інформативна**, тобто ознайомлення з новим науковим твором;
- ✓ **оцінна** (автор оцінює первинний документ, висуває свої зауваження, подає поради, рекомендації, пропонує імпульси до наукового діалогу);
- ✓ **комунікативно-посередницька** (організація наукового спілкування та вироблення вербальних форм наукового етикету);
- ✓ **рекламна** (зацікавлення потенційних читачів рецензованим твором).

Отже, сучасна наукова рецензія *базується* на двох основних ідеях:

1. визнання індивідуальності та свободи творчості як автора роботи, яку рецензують, так і рецензента;
2. дотримання високих наукових вимог та критеріїв науковості.

Вимоги до рецензії

- ✓ повнота та високий ступінь опрацювання наукової літератури з порушеної проблеми;
- ✓ мовна культура та термінологічна коректність;
- ✓ логічність, послідовність викладу думок;
- ✓ лаконізм викладу, однозначність, відсутність емоціно-забарвлених суб'єктивних суджень автора рецензії;
- ✓ обґрунтованість висновків і сумлінність дослідження;
- ✓ уникнення панегіричної тональності, повчань та поблажливості до некомпетентності;
- ✓ толерантність до розмаїття підходів, гіпотез, концепцій

Рецензія має два *композиційні елементи*: інформаційний та оцінний.

Інформаційна частина зазвичай реалізується у вигляді мовної форми «опис» або «повідомлення».

Оцінна частина реалізується в мовній формі «міркування». Широке використання міркування пов'язане з типовими рисами наукового стилю – аргументованістю й логічністю. Зазвичай в науковій рецензії використовуються такі *типи міркування*:

- ✓ у міркування надається пропозиція (посилання);
- ✓ у міркування констатуються певні факти (резюме);
- ✓ міркування складається з низки оцінних і теоретичних висловлювань, що знаходяться в причинно-наслідковій послідовності.

Оцінна частина наукової рецензії має такі *структурні компоненти*, як оцінка стилю автора, композиції, ілюстративного матеріалу. Для оцінки мови й стилю автора першоджерела характерне оцінювання ясності, доступності, логічності, точності, повноти/стислості, експресивності. Незалежно від того, у якій формі виражена оцінка (окремі слова, прикметники, прислівники, висловлювання, емоційна лексика, метафори, висловлювання-заперечення, висловлювання-рекомендації, висловлювання-побажання), саме лексичні засоби дають можливість виконувати основну прагматичну функцію рецензії – вплив на читача.

Отже, рецензія передбачає коментування основних положень рецензованої праці (тлумачення думки автора, висловлення особистого ставлення до поставленої проблеми); узагальнену аргументовану оцінку; висновки про значення аналізованої праці. Для цього доречно використовувати стандартні формулювання та мовні кліш

Окрім рецензій, рефератів, анотацій, складаються відгуки про наукові роботи (статті, збірки, монографії).

Відгук – стисла форма письмової оцінки виконаної роботи. Особливість відгуку, зазвичай, наукового керівника чи консультанта, полягає у підтвердженні готовності виконаної роботи до захисту, зосередженні уваги на найважливіших моментах та якості дослідження.

Відгук, на відміну від рецензії, реалізується через *міркування-пояснення*. Обсяг відгуку невеликий – 1-3 сторінки (3-5 сторінок для кандидатських дисертацій).

Усі відгуки, які надходять на дисертацію, за ступенем їхньої значущості поділяються на кілька різновидів:

- ✓ відгуки офіційних опонентів;
- ✓ відгуки від окремої особи або організації;
- ✓ відгук на автореферат дисертації;
- ✓ відгук наукового керівника.

Відгуки офіційних опонентів – компетентних фахівців у відповідній галузі науки, що призначаються спеціалізованою радою з захисту дисертацій. Мета цих відгуків полягає в тому, щоб дати об'єктивну і вичерпну експертизу проведеного дослідження, представленого в дисертації. Відгук опонента складається на підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації.

У відгуку мають знайти місце відповіді на такі питання:

- ✓ актуальність обраної теми з урахуванням її тісного зв'язку із державними та галузевими науковими програмами, передовими напрямками розвитку науки;
- ✓ ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації;
- ✓ ключові проблеми дослідження;
- ✓ значення рецензованого дослідження для науки й практики;
- ✓ правдивість основних результатів, новизна, повнота їх викладу у фахових виданнях;
- ✓ можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження;
- ✓ дотримання вимог щодо мовного оформлення дисертації;
- ✓ відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подана до захисту;
- ✓ ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Головний критерій відгуку – критичний підхід до дисертації. Від ретельності, аргументованості й повноти висновків опонента значною мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою, об'єктивність рішення щодо присудження наукового ступеня.

Якщо оцінка дисертації позитивна, відгук опонента подається до спеціалізованої вченої ради у двох примірниках, якщо негативна – у трьох примірниках. Термін подання відгуку до спеціалізованої вченої ради – один місяць із дня одержання опонентом дисертації та автореферату. Копії письмових відгуків офіційних опонентів видають здобувачеві не пізніше як за 10 днів до захисту дисертації.

Відгуки на дисертацію від окремої особи або організації не призначаються спеціалізованою радою, а визначаються самостійно. Ці відгуки забезпечують публічність обговорення дисертації. Якщо відгук від організації, то він зазвичай дається після обговорення дисертації на науковому семінарі або засіданні цієї організації. Цей відгук не має жорстких вимог і готується у вільній формі.

Відгук на автореферат дисертації від окремої особи або від організації з-поміж організацій, представлених у списку розсилання автореферату дисертації, характеризує якість проведеного дисертантом дослідження виходячи не з дисертації, а з автореферату.

Відгук наукового керівника дисертанта, а для докторської дисертації – консультанта. Його призначення полягає в загальній оцінці того, що зробив дисертант, і в аналізі його особистісних якостей.

У відгуку наукового керівника повинні знайти відбиток такі елементи:

- ✓ зв'язок теми з актуальними науковими проблемами сьогодення; теоретичне і практичне значення розробки теми;
- ✓ композиційна структура роботи;
- ✓ творче використання наукової й методичної літератури із зазначеної проблеми;
- ✓ якісна й кількісна характеристика зібраного матеріалу;
- ✓ ступінь новизни у виконаному дослідженні;
- ✓ характеристика висновків й узагальнень;
- ✓ повнота списку використаної літератури й культура цитування;
- ✓ стан грамотності та якість оформлення;
- ✓ позитивні якості та недоліки роботи.

Поряд із зазначенням позитивного в роботі керівник обов'язково вказує на недоліки. Наприкінці відгуку формулюються пропозиція стосовно допуску наукової роботи до захисту.

Отже, за допомогою певних операцій з текстом-джерелом можна побудувати тексти нових жанрів – конспекти, анотації, тези, реферати, рецензії. Для цього потрібне чітке розуміння змісту тексту, розуміння зв'язку частин тексту між собою. Робота над компресією тексту сприяє глибшому його розумінню усіх можливостей наукового тексту: його жанрова структура зазнає істотних змін, з'являються нові жанри та жанрові різновиди, натомість інші жанри трансформуються або зникають.